

# FEANGREIDE BERAAD

Veenweide Atelier, Arcadia

*Woensdag 24 januari 2024 - De Laape, Warten*  
Aan het doorgaande vaarwater van het Wartenster Wiid, net buiten Leeuwarder, staat de Laape. Ooit was dit een melkvee-, later een schapen- en kippenboerderij. Nu zijn de gebouwen in gebruik als evenement- en vergaderlocaties. Herkenbare elementen uit de geschiedenis zijn bewaard gebleven: zoals oorspronkelijke schuurramen en groene betonnen vloeren.

Het Friese veenweidegebied is in transitie. En precies daar gaan we het vandaag over hebben, tijdens het eerste Feangreide Beraad 2024 van triënnale Arcadia, waar een afronding van 1 jaar Veenweide Atelier gepresenteerd wordt: een laboratorium voor eco-sociaal ontwerp, waar ontwerpers en met de natuur en andere belanghebbenden collectief tot innovatieve oplossingen komen voor de belangrijkste transitievraagstukken.

## “Iets waar je verder mee kunt”

“Na Leeuwarden-Fryslân 2018 waren wij nog lang niet klaar met onze ambities,” licht zakelijk leider Immie Jonkman toe in haar openingswoorden van de dag. “We willen de wereld mooier blijven maken, samen met jullie. Kunst en cultuur zetten we hierbij in om anders naar die wereld te kijken.”



Warm Welkom door Immie Jonkman, directeur-  
bestuurder Arcadia

Het collectieve karakter van het project – samenwerking tussen verschillende ontwerpers, bewoners, ondernemers, boeren, de natuur en andere belanghebbenden – zorgt voor breed gedragen ideeën en plannen. “Daarnaast past het perfect binnen de Friese mienskip, waar samenwerken en samen in gesprek blijven in het DNA zitten,” benadrukt artistiek leider van het Veenweide Atelier en ontwerper Henriette Waal.



Aldert de Boer, 6e generatie boer in Aldeboarn De Deelen en  
moderator Kees Foekema

Het gesprek start met een rondgang door de zaal door moderator Kees Foekema (programma-maker bij De Balie in Amsterdam). Een vader en zoon die boeren hopen de zorgen om de toekomst van hun bedrijf niet in hun eentje te hoeven dragen. “Je hoopt iets voor ogen te krijgen, waar je verder mee kunt.” Een wethouder uit Opsterland wil inspiratie opdoen, hoe de overheid iets kan betekenen voor de boer. Het is volgens hem tijd om echt over de brug te komen. Weg met zwabberbeleid. De afgevaardigde van Wetterskip Fryslân, naast hem, verlangt naar een nieuw verhaal. “Te vaak worden we de les gelezen vanuit het Haagse. We hebben behoefte aan plannen, waar de mensen hier vrolijk van worden.” Landschapshistoricus Jeroen Wiersma hoopt dat de rijke geschiedenis van het gebied ook een plek krijgt in de toekomst: “We hoeven niet om te keren, maar kunnen uit die geschiedenis wel lessen leren.”

## Ontwerpers Lenora Ditzler en Janna Bystrykh willen een diepgaand begrip van natuur cultiveren.

De eerste pitch is van gelegenheidsduo Lenora Ditzler (wetenschapper landbouwsystemen aan de Wageningen Universiteit) en Janna Bystrykh (architect, onderzoeker en hoofd Architectuur master Academie van de Bouwkunst Amsterdam). Het afgelopen jaar gingen zij in gesprek met drie boeren die boeren op 'oud gras'. Op deze graslanden groeien meer grassoorten en leven ook meer dieren en vogels. De werkperiode heeft geleid tot een diepgaander begrip van wat we natuur noemen.

“Waar ik eerst dezelfde groene velden voorbij zag schieten vanuit het treinraampje, keek ik nu met meer aandacht en merkte de verschillen op,” zegt Lenora. Het doel van Lenora en Janna's project is om ook anderen het landschap beter te leren lezen en te bouwen aan een nieuw collectief verhaal over weideland. Hoe we met iets omgaan, hangt namelijk sterk af van hoe we iets waarderen.

De pitch van Janna en Lenora wordt opgevolgd door een panelgesprek tussen Janna, Lenora en ecooloog Eddy Wymenga. Volgens Eddy moeten we de kennis van onze boeren waarderen als inheemse wijsheid. Zij kennen het landschap niet alleen in theorie, maar ook door hun jarenlange fysieke verbondenheid ermee.

“Die inheemse landschapswijsheid kan gecombineerd worden met nieuwe vormen van landbouw, zoals natte teelt.” Janna knikt instemmend. Tijdens hun veldbezoeken ervoeren zij hoe de boeren elke ochtend door het land liepen en kennis namen van hoe het veld erbij lag. Pas van dichtbij kun je zien wat het land die dag nodig heeft en wat het je die dag kan geven. Ook zien de boeren van dichtbij dat het tijd kost om een land aan te passen. Dat gaat niet snel, alleen maar omdat er een target vanuit beleid

te behalen is. Het beste volgens de drie zou zijn als het landschap, net als vroeger, niet alleen diverser werd, maar ook op meer diverse manieren bewerkt zou worden. Al naargelang hoe het op een plek, of in een jaargetijde, het beste gaat.



Panelgesprek met Janna Bystrykh, Lenora Ditzler, Eddy Wymenga en moderator Kees Foekema.

## Een economische prikkel

Een boer uit het publiek haakt hierop in. Hij boert op Engels raagrass, een heeft daarmee een niet diverse grasmatt. Echter levert dit wel de hoogste melkproductie op. “Als ik mijn koeien evenveel melk wil laten produceren op oud gras, moet ik ze bijvoeren met rapen. Die moeten ook ingekocht of verbouwd worden.” Eddy en Lenora snappen zijn zorg. “We moeten ook ons brood verdienen,” stemt Eddy in. Ook de afgevaardigde van het Wetterskip is het daarmee eens: “Een economische prikkel is nodig.” En dat is volgens de ontwerpers ook precies de zoektocht: hoe veranderen we hetgeen dat we als maatschappij (met geld) waarderen en daarmee onze maatschappelijke voorwaarden, zodat ook boeren mogelijk blijft? Als het op een andere manier kan, is de boer eerste die het wil, bevestigt de boer.

Na een korte pauze is het de beurt aan ontwerper Tjeerd Veenhoven om te pitchen. Hij heeft een aantal objecten meegenomen, die het resultaat zijn van zijn ontwerpproces. Een blokje samengeperste lisdoddevezels,

die aan elkaar gehecht zijn met paddenstoelenmycelium, bijvoorbeeld. Samen met boeren en bouwbedrijf Dijkstra Draisma ontwerpt hij (tijdelijke) bio-based bouwmaterialen uit reststromen van de landbouw of natte gewassen. Boeren kunnen een rol krijgen als verbouwer van de vezels of hun bestaande machines inzetten om de bouwplaten te persen of drogen. Boer Aen Age Jongbloed, die meedacht in Tjeerd zijn proces, zit ook in de zaal en schuift later aan voor een panelgesprek.

### **Veen als superheld**

Maar eerst pitcht Eva Pfannes namens OOZE Architects, die bezig zijn geweest een nieuw, duurzaam bestaansmodel te verbeelden voor het veenweidegebied. Ze begint haar verhaal door veen 'een superheld' te noemen.



Tjeerd Veenhoven laat zijn nieuwste materiaalexperiment zien, lisdodde vergroeid met oesterzwam.

Hoewel veengebieden slechts 3% van ons aardoppervlak beslaan, slaan ze dubbel zoveel CO<sub>2</sub> op als bossen, die 33% van het aardoppervlak beslaan. Maar hoe kunnen we deze kracht beter benutten? Eva ziet drie manieren, die ook als toekomstig verdienmodel kunnen dienen: de koolstof niet laten verdampen uit het veen, de koolstof actief opslaan door bijvoorbeeld natte teelt en de schoonheid van het veengebied herwaarderen, bijvoorbeeld middels toerisme. De boer is in dit proces volgens haar onmisbaar: hij of zij is de enige die zowel kennis heeft van het land, als de daadkracht om datzelfde land met de eigen handen te veranderen. Tijdens de werkperiode heeft OOZE verkend wat de meest veelbelovende perspectieven zijn voor bedrijvigheid in het veenweidegebied. "Zoals Tjeerd al zei is de natte teelt van bijvoorbeeld lisdodde veelbelovend. Maar we kijken ook naar toerisme en recreatie. En vooral naar hoe al die toekomstige initiatieven ook samen kunnen werken, en nieuwe ketens kunnen vormen."

### **Het risico moet gedragen worden door de gemeenschap**

In het panelgesprek met Eva en boer Aen Age schuiven ook Tjeerd en innovator Coen Verboom van bouwbedrijf Dijkstra Draisma aan. Aen Age ziet ook dat het nodig is om dit crisisgebied weer te veranderen in een kansrijk gebied, maar voelt ook de zware last die de boer daarbij moet dragen. "Een nieuw verdienmodel kan ook op een risico en verlies uitlopen. Dat ga je niet zomaar uitproberen." De panelleden zijn het eens dat de hele gemeenschap dit risico zou moeten dragen. Coen zegt dat hij al een voorzichtig babbeltje met de Rabobank (de huisbank van veel boeren) heeft gemaakt om te zien of die wilden investeren in bio-based bouwmaterialen. De reactie was nog aarzelend. "Toch moeten we niet op één partij gaan zitten wachten," denkt hij. "Je moet aan alle kanten blijven duwen om steeds iets verder te komen in de transitie." Iemand uit de zaal vraagt waarom hij niet praat met de Europese investeringsbank. Coen is geïnspireerd. "Ik wist niet dat dat ook kon!"

## Afsluitend: stap af van monocultuur, en probeer meer

Welke opdrachten liggen er voor het Veenweide Atelier de komende tijd en waar kunnen de samenwerkingen van de ontwerpers toe leiden? Volgens Eva zijn er positieve voorbeelden nodig, om mensen een positieve toekomst te laten verbeelden. "Op een innovatief project komen media af en die stellen automatisch de vraag: hoe gaan we dit opschalen?" Ook kunnen ontwerpers de mensen helpen om een realistisch beeld te krijgen van de toekomst. Het omarmen van natte teelt betekent niet dat de provincie dadelijk volstaat met lisdodde, maar wat dan wel en hoe ziet zo'n landschap eruit?

Riet wordt bijvoorbeeld nu voor 12 miljoen euro per jaar uit China geïmporteerd. Terwijl het hier ook goed groeit. "Stap af van de monocultuur en probeer meer," zegt Aen Age. Tjeerd is pragmatisch. "Het praten is wat mij betreft voorbij. De technologieën zijn er, het is zaak om te produceren."

Volgens Henriette ligt er een goede basis. Er ligt nu een uitnodiging voor samenwerking met provincie, waterschap, boeren en bedrijven. Het is belangrijk te werken vanuit langdurige samenwerking met de mensen in het gebied, waarbij we tot nieuwe wegen komen om samen in te slaan. Een volgende stap is het ontwerpen van voorbeeldprojecten op een aantal locaties in het gebied. En hopelijk ook het maken van een fysieke plek voor het atelier zelf, zodat ontwerpers midden in het gebied kunnen verblijven en werken.

Fotografie: Robert Veenstra  
Schrijfster verslag: Anna Lillioja



Panelgesprek met Eva Pfannes, Coen Verboom, Aen Age Jongbloed, Tjeerd Veenhoven en moderator Kees Foekema



# FEANGREIDE BERAAD

Veenweide Atelier, Arcadia